

Розділ II. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Білобровець О. М.

УДК 94:314.15:347.64(477+438)”19”

ОРГАНІЗАЦІЯ ОПІКИ НАД ДІТЬМИ ПОЛЬСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті аналізується процес організації опіки над дітьми польських біженців в Україні під час Першої світової війни. Польські організації з надання допомоги жертвам війни у великих містах і в провінції створювали притулки для дітей, займалися їх облаштуванням, забезпеченням і навчанням дітей. Впродовж війни, незважаючи на зменшення державного фінансування, багато з них утримувалось на добровільні пожертви окремих осіб і всієї польської громади. Опіка над дітьми вважалась пріоритетним напрямком діяльності польських громадських організацій під час війни.

Ключові слова: Перша світова війна, польські біженці, опіка, притулки для дітей, добровільні пожертви.

Міграційній процесі є постійним супутником війн. Перша світова війна викликала небачений раніше потік біженців, вимушених переселенців з місць проведення бойових дій. З Королівства Польського і Галичини, які стали зонами воєнних битв, значні маси людей переселялися у прифронтні області і у глиб Росії. Проблема біженства, дослідження його складу, організації, впливу на суспільне життя є завжди актуальною у періоди воєнних конфліктів впродовж ХХ ст. і на сучасному етапі.

Характеристику міграційних рухів, організацію допомоги біженцям, напрямки переселенських потоків під час Першої світової війни в Російській імперії досліджували як українські, так і зарубіжні науковці. Охарактеризувала загалом явище біженства під час Першої світової війни, увівши в обіг значний масив документів, Л. Жванко [3]. Діяльність комітетів з надання допомоги

постраждалим від війни, у тому числі польських, представила у своєму дослідженні Т. Лазанська [5]. Доброчинну і культурно-освітню діяльність громадських організацій під час війни відзначив у своїх працях О. Донік [2] та О. Сердюк [10]. Найбільш уразливою категорією біженців були жінки з дітьми і діти, які залишилися без батьків. Дане дослідження ставить своїм завданням з'ясування процесу організації і надання допомоги дітям, вихідцям з Королівства Польського і Галичини, вплив цієї діяльності на польське суспільне життя в Україні.

Польське населення Російської імперії підтримало царську позицію у війні, проявивши лояльність і патріотизм у надії на одержання автономії. З початком воєнних дій згуртованість всього суспільства проявилася у підтримці постраждалих Королівства Польського і Галичини. У жовтні 1914 р. місцева преса писала, що в Житомирі відбулися збори з питань організації допомоги постраждалому населенню Королівства Польського. Було створено Комітет для організації такої допомоги, який очолив Богданович. Справа надання допомоги постраждалим вважалася обов'язком усього населення Волині без поділу на національності і віросповідання. Прийнято рішення і відразу організовано збір пожертв серед присутніх для відправки у Варшаву [11, с. 3].

Маси переселенців почали з'являтися у прифронтових областях вже восени 1914 р. Преса писала, що «в Житомир в останні дні прибуває маса біженців із територій, зайнятих ворогом. Багато з них у свій час заможні люди, сьогодні стали злиднями, так як їх маєтки розгромлені, а вони самі втекли в одному одязі» [1, с. 3]. Особливо багато було жінок і дітей, для яких не вистачало місця. Існуючі раніше в Житомирі організації захисту дітей і римсько-католицькі товариства були не в змозі всіх розмістити. Тому приватні особи почали надавати безкоштовно власні приміщення під притулки. Так, викладачка Мар'їнінської гімназії С. Доманевська надала у своєму будинку по вул. Кашперовській у Житомирі, квартиру з п'яти кімнат для дитячого притулку. Одноголосно вона була вибрана його попечителькою [7, с. 3].

Відразу починають створюватись громадські організації допомоги постраждалим від війни. У серпні 1914 р. було засновано

Всеросійський земський союз допомоги хворим і пораненим воїнам, Всеросійський союз міст, низка етнічних комітетів. Даючи дозвіл на діяльність таких спілок, влада перекидала частину турбот про біженців на плечі місцевих діаспор, представники яких увійшли до Особливої наради з улаштування біженців [2, с. 68].

На початку 1915 р. кількість біженців зросла і влітку хвиля переселенців накрила державу численними потоками, коли держава змушена була визнати проблему загальнодержавною. Тому 30 серпня 1915 р. було прийнято спеціальний закон, за яким допомога біженцям не могла покладатися лише на громадські організації, а оголошувалась обов'язком держави, яка залучала до цього громадськість [5, с. 204].

Центральними польськими організаціями з надання допомоги постраждалим були Польське товариство допомоги жертвам війни (ПТДЖВ), Центральний громадянський комітет губерній Царства Польського (ЦГКГЦП). Було організовано вертикаль підпорядкованих їм губернських і повітових організацій. Таким чином, польські організації мали можливість одержати фінансування з державного бюджету [5, с. 208].

У лютому 1915 р. члени Київського ПТДЖВ визначили напрямки діяльності і прийняли рішення, що праця має бути організована не тільки на громадянському обов'язку і християнській покорі, але з «ясним і тривалим сердечним вогнем жертвних сердець до самого кінця» [12, с. 1].

Найбільш вразливою групою постраждалих були діти. Тому група жінок звернулася до Київського товариства з ініціативою утворення Товариства опіки над бездомними дітьми під егідою Комітету і одержала підтримку. Товариство виникло як Підсекція житлової секції на умовах цілковитого утримання за рахунок внесків своїх членів. Її головою і скарбником стала В. Перетяткович, членами Правління: М. Волошиновська, П. Сидорович, Н. Зелінська. Ними була поставлена мета якнайширшого збору бездомних дітей з польських земель, спустошених війною і розселення їх на воєнний час по маєтках України, Поділля і Волині. Місцеві мешканці допомагали грошима і продуктами, жертвуючи приміщення для прийняття дітей під свою опіку.

У Києві, наприклад, подружжя лікарів Обніських пожертвувало на цю мету шість кімнат у власному будинку по вул. Михайлівській на певний період. Головні засоби на утримання Підсекції надходили від учениць гімназії В. Перетяткович, які відмовляли собі в жодній розвазі, даючи щедрі пожертви на добру мету. Підтримка цієї справи надавалась і через газету «Dziennik Kijowski» в сумі 462 руб., в якій друкувалися спеціальні листи-звернення щодо допомоги для бездомних. Також були перераховані кошти від організованих аматорським Товариством с. Ставищ і Любчі вистави і концерту у розмірі 130 руб. [12, с.1].

Центром організації роботи з бездомними став тимчасовий притулок у будинку Обніських, куди привозили дітей з Варшави. Після того, як їх одягали і годували, їх розподіляли згідно з наданими пропозиціями. Безкоштовно лікарем Прасковією Жизною дітям було зроблено щеплення. Кожна дитина записувалась у спеціальну книгу і забезпечувалась по можливості окремим родоводом – єдиним тимчасовим документом. Підсекцією було привезено з Варшави дві партії дітей – 80 і 59 осіб. Крім того, в притулку знаходилося ще 8 дітей з київських вулиць.

Початково Підсекція при розміщенні дітей користувалася як загальними, так і окремими пропозиціями, часто вивозячи дітей різного віку. Однак, практика показала, що вивезення дітей старших 10 років тягне за собою великі труднощі, оскільки вони вимагають спеціальної опіки, якої у великих притулках отримати не можуть. Тому було прийнято рішення вивозити хлопчиків до 10 років і дівчат до 12 років.

За побажаннями Центрального громадянського комітету (ЦГК) у Варшаві розміщення дітей відбувалося, як правило, за колективними пропозиціями, винятково допускаючи пропозиції одиночного влаштування, коли з того є необхідна користь (догляд за слабкими). Діти, яких розміщували групами, залишалися під опікою спеціальних доглядачок, привезених переважно з Варшави за побажаннями як ЦГК, так і більшості жертводавців.

Групу в 35 дітей було розміщено в м. Лавров під Луцьком під опікою ксьондза Любомирського, 22 дітей розташовано у Володимирі-Волинському під опікою пана Гутовського, 30 дітей зна-

ходилося у притулку в Бершаді під опікою подружжя Рогальських і в Сатанові знаходилося 10 дітей під наглядом панів Тишкевичів. Поодиночно була розміщена 21 дитина [12, с. 1].

У березні 1915 р. необхідність існування такої Підсекції була підтверджена ЦГК у Варшаві, так як кількість дитячих смертей, втрата батьків і бездомних дітей зростала. Розуміючи важливість цієї ситуації, збільшувалась також і кількість пропозицій від поляків на утримання бездомних дітей. Впродовж березня місяця надійшли пропозиції від пана Якубовського з Любинців на 16 дітей, пана Кульчицького з Чарноміна на 22 дітей та ін. В самому Києві почав облаштування зразковий притулок на 11 дівчат з ініціативи пань Добровольської, Дорожинської, Гулянської, утримуваний за їх кошт [17, с. 1].

У квітні 1915 р. у Києві з'явилося ще одне товариство опіки над покинутими дітьми і сиротами під назвою «Притулочок». Ініціаторкою створення і головою товариства стала Валерія Порчинська. Після довгої підготовчої, організаційної роботи зі складання Статуту в залі клубу «Огниво» відбулось організаційне засідання під керівництвом Оскара Собанського. До притулку було прийнято підкидних дітей і дітей сиріт, які до того утримувалися приватно засновницями Товариства В. Порчинською, Я. Собанською, Я. Орловською, С. Потоцькою, С. Сирочинською [23, с. 2].

У червні 1915 р. у Житомирі було відкрито відділення Петроградського ПТДЖВ, яке очолив громадський діяч С. Саліс, заступником став М. Лібрович, а членами Правління – ксьондз І. Дубовський, В. Бржостовський та ін. Особлива увага в різних напрямках діяльності надавалася облаштуванню дитячого притулку, в якому розмістилося біля 100 дітей [9, с. 5].

Провінційні відділення Петроградського товариства допомоги жертвам війни на Волині, Поділлі і Київщині також надавали значної уваги опіці над дітьми. В Ольгопільському відділенні на Волині на загальному зібранні було вирішено поділити повіт на округи, в яких буде керівник і координатор усієї роботи по збору пожертв, пошиттю білизни і опіки над бездомними дітьми з Царства Польського. Із загальної зібраної суми 1700 руб. було виділено на утримання і опіку притулку 1000 руб. [19, с. 2].

У м. Пікове на Поділлі Комітет допомоги постраждалим полякам складався з 230 членів, які крім членських збирали також добровільні внески. Із загальної каси в 1943 руб., 50% направлялося у центральні органи у Петроград і Варшаву. На місці основними витратами були видатки на створення притулку для дітей – 21 руб. [20, с. 2].

Намір створити притулок для бездомних дітей мало Ковельське відділення польського товариства, однак коштів на це не вистачило. Натомість ця ідея знайшла своє втілення у м. Корець у створенні «Сиротинського гнізда» для 14 дітей з Королівства Польського. Головою притулку одногосно була обрана Чеслава Доманська, ініціаторка утворення цієї інституції. Було обрано Правління і складено список місячних членських і одноразових внесків, яких виявилось близько 100 руб. Крім того, члени Правління своїм коштом утримують усі 15 ліжок, частину білизни і посуду [21, с. 3].

Трохи у відмінних умовах проходила діяльність Базалійського відділення польського товариства на Волині, очолюваного І. Кнолем. Цей відділ знаходився найзахідніше, на австрійському кордоні. Через загрозу евакуації всіх мешканців краю, правління розробило анкету і розіслало її до жителів Волині, Київщини і Поділля, щоб дізнатися скільки людей та інвентаря зможуть прийняти у випадку вимушеної евакуації. Крім надання допомоги безкоштовним харчуванням, відділ відкрив три притулки для дітей, батьки яких на фронті або загинули: один – в с. Чучелі, 2 – в с. Лізучині, в яких знаходилось 194 дитини. Значна увага тут приділялася освіті дітей. Крім малих шкіл у с. Малому Лазучині, Собковичах, Зазулинцях, Богданівці, до яких прийшло 80 дітей, в Базалії відкрито парафіяльну школу на 110 дітей. Завдяки зусиллям і благодійності Леона Ледуховського і громадській діяльності його дочок має бути відкрито ще два притулки у с. Федорівка і Коростів [22, с. 3].

На початку 1916 р. рішенням Особливої комісії з улаштування біженців у Петрограді відбулось об'єднання по губерніям діяльності всіх громадських і національних організацій шляхом утворення губернських нарад з представників усіх організацій

[4, с. 4]. Влітку 1916 р. через затягування війни, скрутне матеріальне становище у державі, зняття гостроти ситуації з біженцями через забезпечення ними свого побуту власною працею, урядом було прийняте рішення про зменшення продовольчого пайка для біженців у селах – на 10 %, у містах – на 15 %. Багато вигнанців дійсно знайшли роботу і змогли утримувати себе і свої сім'ї. За статистикою Київського відділу ПТДЖВ середньомісячна кількість влаштованих на роботу складала 456 осіб [18, с. 1].

Відомий публіцист і громадський діяч С. Єзерський у цій ситуації звертав увагу на тисячі тих, хто нездатний був працювати – інвалідів, жінок з дітьми, які вимагали окремої допомоги, щоб залишитися живими. При нових урядових нормах на щоденне виживання одного біженця на селі виділялося 10 коп. замість 15 коп., у місті – 15 коп. замість 20 коп. При дороговизні, що існувала в той час утриматися в тих нормах з врахуванням потреб на проживання, дітей, на школи, було неможливо. Така ситуація накладала на комітети допомоги обов'язок обдумати вихід із скрутного становища.

Київський комітет продумав і ухвалив все, що можна зменшити і заощадити, але «чи можна заощаджувати коштом найсуттєвіших потреб чи взагалі життям вигнанця» - запитує С. Єзерський. Було вирішено, що треба рятуватися у будь-який спосіб, бо від цього залежить доля дітей народу, і покладатися на добре відлагоджену техніку збору добровільних пожертв. Київською окружною радою було визнано право залишати на місцях 50 % загальних зборів коштів, а решту відправляти на вигнанців, що були вглиб Росії [13, с. 1].

Дефіцит бюджету відчувався у всіх відділах ПТДЖВ, але великі сподівання були на багаті польські колонії у містах. У Харкові була згорнута продуктова секція, яка забезпечувала переселенців безкоштовними обідами. Житлова секція припинила виплату коштів на житло. Однак, утримання притулків залишилося на фінансуванні Комітету. На утриманні товариства знаходилась польська школа, яка перебувала в окремо знятому будинку. Нею опікувалось «Товариство працюючих жінок» під керівництвом

директора школи Боровського і мецената Щавінського. На новий навчальний рік було записано 500 дітей [16, с. 2].

У вересні 1916 р. ситуація із матеріальним забезпеченням біженців погіршилася. Рада міністрів рекомендувала міністрові внутрішніх справ О. Хвостову опрацювати проект поступової і планової ліквідації акції допомоги біженцям [15, с. 2]. З цього приводу 14.09.1916 р. в Київській окружній раді відбулась нарада представників польських організацій, які надавали допомогу жертвам війни у п'яти губерніях Київського району (Київській, Подільській, Волинській, Чернігівській і Полтавській). Питання порядку денного були пов'язані з організацією подальшої допомоги постраждалим у війні через важкі обставини, спровоковані урядовими рішеннями. Бюджети громадських організацій передавалися губернським нарадам для затвердження і направлялися далі до вищих інстанцій. Вже відбулося 16 таких нарад, але Петроградською радою і Міністерством внутрішніх справ затверджено було всього три бюджети для району.

Було повідомлено, що не отримали урядової допомоги організації, які утримували інституції за власний кошт, і вже вичерпали зібраний ресурс. Відсутні також кошти на притулки для дітей, на школи, на одяг, їжу для працюючих. Єдиним виходом із ситуації було визнано необхідність збору пожертв суспільства. Одногосло було прийнято постанову щодо підтримки освіти і дитячих притулків у Київському районі [14, с. 2].

Турбота про функціонування дитячих притулків і шкіл залишалася обов'язком для польських громад і в провінції. У 1917 р. у м. Дубно на Волині польська школа існувала завдяки величезним зусиллям і ентузіазму місцевої інтелігенції. Зважаючи на абсолютне безгрошів'я і неможливість утримувати вчительський персонал, викладання в школі велось на громадських засадах безкоштовно [8, с. 3].

Після подій лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. відділи надання допомоги біженцям продовжували діяти і одержували допомогу із центру. Зобов'язання матеріальної підтримки Комітетам допомоги постраждалим у війні перейняли урядові структури Української Центральної Ради і Української

держави гетьмана П. Скоропадського. Частина видатків йшла на утримання притулків і шкіл для дітей [6, с. 2].

Таким чином, переселенський рух з Королівства Польського і Галичини пройшов територією України вглиб Росії, осівши значною мірою в прикордонних областях, великих містах Сходу і Півдня України. Після створення державних і громадських структур з надання допомоги постраждалим у війні польська громада взяла активну участь в організації їх роботи. Активну діяльність в Україні проводили відділення Петроградського польського товариства допомоги жертвам війни, в яких поєднувались різні напрямки допомоги постраждалим. Однією з важливих ділянок роботи була опіка над бездомними дітьми, дітьми-сиротами, їх навчання, пошук рідних і близьких.

Організацією дитячих притулків, пошуком для них приміщень, налагодженням навчання і забезпеченням усім необхідним займалися окремі секції ПТДЖВ і товариства у м. Києві, Харкові, містах і селах Поділля і Волині. Велику допомогу у матеріальній підтримці надавали приватні особи, які жертвували власні приміщення і кошти на утримання притулків і шкіл для дітей. В умовах погіршення державного забезпечення цієї справи польська громада взяла їх утримання на власний кошт. Турбота про дітей вважалася моральним обов'язком кожного поляка і вкладеннями у майбутнє своєї держави. Така діяльність об'єднувала польську громаду на місцях, піднімала її моральний дух і національну свідомість.

Список використаної літератури та джерел

1. Беженцы // Жизнь Волыни. Житомир, 1914. № 271. С. 3.
2. Донік О. М. Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. К., 2005. Вип. IX. С. 61-86.
3. Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні. Документи і матеріали (1914-1918 рр.) / Наук. ред. О. О. Нестуля. Х. : ХНАМГ, 2009. 360 с.
4. Комиссия по устройству беженцев // Жизнь Волыни. Житомир, 1916. № 17. С. 2.

5. Лазанська Т. Становище біженців в роки першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. К., 2009. Вип. XVI. С. 196-240.
6. О беженцах // Вольнь. Житомир, 1918. № 72. С. 1.
7. Открытие приюта // Наша Вольнь. Житомир, 1914. № 301. С. 3.
8. Положение польских беженцев // Вольнская речь. Житомир, 1917. № 69. С. 3.
9. Помощь поляков землякам // Жизнь Вольни. Житомир, 1916. № 273. С. 3.
10. Сердюк О. В. Біженство в Україні під час Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початок XX ст. К., 2002. Вип. IV. С. 111-132.
11. Собрание горожан // Наша Вольнь. Житомир. 1914. № 287. С. 3.
12. Bartoszewicz J. Pomoc // Dziennik Kijowski. Kijów, 1915. nr. 59. S. 1.
13. Jezierski S. W trudnej chwili // Dziennik Kijowski. Kijów, 1916. nr. 216. S. 1.
14. Narada przedstawicieli organizacyi polskich pomocy ofiarom wojny rejonu Kijowskiego // Dziennik Kijowski. Kijów, 1916. nr. 260. S. 2.
15. Proekt likwidacyjny // Dziennik Kijowski. Kijów, 1916. nr. 257. S. 2.
16. Z kolonii polskich // Dziennik Kijowski. Kijów, 1916. nr. 254. S. 3.
17. Z Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom wojny // Dziennik Kijowski. Kijów. 1915. nr. 61. S. 1.
18. Z Rady Zjazdow // Dziennik Kijowski. Kijów, 1916. nr. 215. S. 1.
19. Z życia prowincji // Dziennik Kijowski. Kijów, 1915. nr. 72. S. 2.
20. Z życia prowincji // Dziennik Kijowski. Kijów, 1915. nr. 103. S. 2.
21. Z życia prowincji // Dziennik Kijowski. Kijów, 1915. nr. 108. S. 3.
22. Z życia prowincji // Dziennik Kijowski. Kijów, 1916. nr. 266. S. 3.
23. Żłobek // Dziennik Kijowski. Kijów, 1915. nr. 106. S. 2.

ORGANIZATION OF CHILD CUSTODY POLISH REFUGEES IN UKRAINE DURING THE FIRST WORLD WAR

The satellite of the First World War was a huge stream of refugees from the places of hostilities. Significant masses of people moved from the Kingdom of Poland and Galicia, where the fighting took place, in the front-line region and further into the depths of Russia. The largest group among refugees were women with children and children left without parents. The article deals with the process of organizing and assisting children from the Kingdom of Poland and Galicia, the impact of this activity on Polish social life in Ukraine.

To a large extent, the settlers settled in the front-line areas, because they hoped for the rapid completion of the war and return home. Some of them stopped in large cities and towns of Right-bank Ukraine, the East and South of Ukraine, in which there were large Polish communities and life in which was similar to the usual. In these cities one could find a job and survive in difficult conditions. After the establishment of state and public structures to assist the victims of the war, the Polish community took an active part in organizing their work. The Department of Petrograd Polish organization of assistance to victims of war operated in various cities of Ukraine. They combine different directions of assistance to the victims. The most effective organizations in Ukraine were in Kiev, Zhytomyr, Kharkiv, Odessa. One of the important areas of work was the guardianship of homeless children, orphaned children, their education, and the search for relatives.

Particular sections of Polish organizations were engaged in the organization of children's shelters, the search for their premises, the adjustment of training and the provision of everything necessary. In Kyiv, such sections were supported at the costs of its members. Great help in providing material support was provided by private individuals who sacrificed their own premises and funds for the maintenance of shelters and schools for children. Children who were exported from the Kingdom of Poland in Kiev received assistance, provided

with temporary documents – pedigrees and were sent according to preliminary collective and individual applications in other areas that were ready for admission and retention of children. In the provincial branches of the Polish Organization for the Victims of War in Volhynia and Podillya, one of the main activities was the care of refugee children and the opening of shelters and schools for them. Institutions for refugee children were also created on the initiative of individuals, who at their own expense held children, childcare staff, were engaged in the collection of charitable contributions.

In September 1916, the situation with state material support for refugees deteriorated. In these circumstances, the Polish community took their retention at their own expense. The decision was made at a meeting of the Kiev District Council, which assisted Poles affected by the war in five Ukrainian provinces: Kyiv, Volyn, Podilskyyi, Chernihiv and Poltava. Local Polish communities in general meetings have recognized the priority of child custody, the creation and maintenance of shelters and the development of Polish education. Caring for children became the moral obligation of each Pole and investments in the future of their state. This activity united the Polish local community, raised its moral spirit and national consciousness. In most provincial towns, caring for children, their material support and education was due to the enthusiasm of local Poles, their material support and work on a voluntary basis.

Key words: *First World War, Polish refugees, custody, shelter for children, voluntary donations.*

Список посилань (REFERENCES)

Bezhenczy [About Refugees] *Zhy`zn` Volyny` [Life of Volhyn]. Zhy`tomy`r, 1914, no. 271, p. 3.*

Donik O. M. *Gromads`ka blagodijnist` v Ukrayini v roky` Pershoyi svitovoyi vijny` [Public charity in Ukraine during the First World War] // Problemy` istoriyi Ukrayiny` XIX – pochatku XX st. [Problems of the history of Ukraine in the nineteenth and early twentieth centuries], Kyiv, 2005, issue IX, p. 61-86.*

J. Bartoszewicz. *Pomoc* [Facilitation]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1915. no. 59. S. 1.

Jezierski S. *W trudnej chwili* [In a difficult moment]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1916. no. 216. S. 1.

Komy'ssy'ya po ustrojstvu bezhencev [Refugee Commission]. *Zhy'zn' Volyny'* [Life of Volhyn]. Zhy'tomy'r, 1916. No. 17, p. 2.

Lazans'ka T. Stanovy'shhe bizhenciv v roky' pershoyi svitovoyi vijny' [Situation of refugees during the First World War]. *Problemy' istoriyi Ukrayiny' XIX – pochatku XX st.* [Problems of the history of Ukraine in the nineteenth and early twentieth centuries]. Kyiv, 2009, issue XVI, p. 196-240.

Narada przedstawicieli organizacyi polskich pomocy ofiarom wojny rejonu Kijowskiego [Meeting of representatives of Polish organizations to assist victims of war]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1916. no. 260. S. 2.

O bezhenczax [About Refugees]. *Volyn'* [Volyn]. Zhy'tomy'r, 1918, no. 72, p. 1.

Otkryty'e pry'yuta [Opening of the shelter]. *Nasha Volyn'* [Our Volyn]. Zhy'tomy'r, 1914, no. 301, p. 3.

Polozheny'e pol'sky'x bezhencev [The situation of Polish refugees]. *Volynskaya rech'* [Volyn speech], Zhy'tomy'r, 1917, no. 69, p. 3.

Pomoshh' polyakov zemlyakam [Help Poles fellow countrymen]. *Zhy'zn' Volyny'* [Life of Volhyn]. Zhy'tomy'r, 1916, no. 273, p. 3.

Proekt likwidacyjny [Liquidation project]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1916. no. 257. S. 2.

Serdyuk O. V. *Bizhenstvo v Ukrayini pid chas Pershoyi svitovoyi vijny'* [Transmigration in Ukraine during the First World War] *Problemy' istoriyi Ukrayiny' XIX – pochatok XX st.* [Problems of the history of Ukraine in the nineteenth and early twentieth centuries]. Kyiv, 2002. issue. IV. p. 111–132.

Sobrony'e gorozhan [Meeting of citizens]. *Nasha Volyn'* [Our Volyn]. Zhy'tomy'r, 1914, no. 287, p. 3.

Z kolonii polskich [From the Polish colonies]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1916. no. 254. S. 3.

Z Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom wojny [From the Polish Organization for the Victims of War]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1915. no. 61. S. 1.

Z Rady Zjazdow [From the council of congresses]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1916. no. 215. S. 1.

Z życia prowincji [From the province's life]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1915. no. 72. S. 2.

Z życia prowincji [From the province's life]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1915. no. 103. S. 2.

Z życia prowincji [From the province's life]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1915. no. nr. 108. S. 3.

Z życia prowincji [From the province's life]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1916. no. 266. S. 3.

Zhvanko L. M. *Bizhenstvo Pershoyi svitovoyi vijny` v Ukrayini. Dokumenty` i materialy` (1914-1918 rr.)* [Transmigration of the First World War in Ukraine. Documents and materials] / Nauk. red. O. O. Nestulya. Kharkov: KhNAMG, 2009, 360 p.

Żłobek [Succor]. *Dziennik Kijowski* [Kiev daily]. Kyiv, 1915. no. 106. S. 2.

Вінцовський Т. С.

УДК 94(477.74-25):352.07”1918/1919”

ОДЕСЬКА УКРАЇНСЬКА МІСЬКА РАДА У СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ ЕПОХИ РЕВОЛЮЦІЙ (1918-1919 рр.)

Уперше на основі здебільшого нарративних джерел висвітлюється створення та діяльність Одеської української міської ради, яка була репрезентантом української громади міста протягом 1918-1919 рр. Автор пропонує розглянути історію досліджуваної організації на фоні еволюції суспільно-політичних процесів, пов'язаних зі зміною влади в Україні. Аналізується роль ОУМР у системі управління після відновлення контролю з боку уряду УНР над південним регіоном, її трансформація з адміністративної установи в національно-культурницьку, котра здебільшого займалася вирішенням питань освіти, просвітництва, видавничої й бібліотечної справи, релігійного життя. Рекон-